

Régi korok gyógymódjai (3. rész)

Dr. Berta Gyula

Apponyi Magánklinika, Kaposvár

Gyógyítás hóhérpallossal

Az emberek gyógyulás utáni vágya sok, mai szemmel érthetetlennek, elrettentőnek vagy humorosnak tűnő eszközben és módszerben vélte megtalálni e vágy teljesítését. Ilyennek tartjuk ma már azt a hiedelmet, hogy a hóhérok és eszközeik – a hóhérpallos vagy az akasztáshoz használt kötél – mágikus gyógyító erővel rendelkeznek.

A pallos gyógyító képességébe vetett hit egész Európában, így hazánkban is elterjedt. Még a 18. században is sokan hitték, hogy ha a pallost a tüdőbeteg mellkasára fektetik, akkor meggyógyul tőle. A könnyebb szülés reményében lengették a pallost a gyermekágyas nő fe-

lett. A bor, amibe pallost mártottak, hatékony gyógyszerre változott sok betegségben. Az akasztáshoz használt kötél a diftériában szenvedő beteg esetében a gyógyítás hasznos segéd-eszközének minősült. Az epilepsziát vagy a némaságot Brandenburgban a hóhér tenyeréből megivott vízzel próbálták orvosolni. Ha a pallosból tükröt csiszoltak, és a beteg belenézett, hatásos lehetett szemgyulladásoknál. Kedvelt hiedelem volt az is, hogy ha a pallosból patkószeget kovácsolnak, a lovak sebesebben futnak.

A hóhérnak más téren is fontos szerepe volt a gyógyításban. Mesterségét csak akkor végezhette „eredményesen”, ha megfelelőek voltak az anatómiai ismeretei. Ennek birtokában kezelhette a töréseket és a ficamokat, értett a foghúzáshoz és a masszázshoz is. Adott esetben borbélyi és sebészi eljárásokat is tudott alkalmazni. „Mellékkeresetként” gyógyfűarúsítással is foglalkozott, de gyakran eladta áldozatai ruháit, sőt, bizonyos testrészeit is, mert ezekkel a korabeli néphit szerint gyógyítani lehetett, vagy szerelmi varázslást lehetett úzni (lásd: Kannibál kúra).

A történelemből tudjuk, hogy nem csupán egyszerű, tanulatlan emberek fordultak a hóhérhoz segítségért. Kemény János emlékirataiban (lásd: Források) olvasható, hogy Bethlen Gábor fejedelem vízkórját a lőcsei hóhérral próbálta gyógyíttatni: „Ezen útban Belényes várasában is alig kapók, hogy meg nem fullada. Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is odahozták vala, és curálá, lábain sebeket nyitván, hogy az benne lévő nedvesség azon szivárognék ki; de heában lön”.

Volt hóhér, aki a sebészi, gyógyító munkát szervezett keretek közt szerette volna végezni. Egyikük, a pozsonyi hóhér 1582-ben a városi tanácshoz folyamodott, hogy vegyék fel a sebészek céhébe, és engedélyezzék neki az orvosi

Középkori
hóhérpallosok
(Királyi fegyvertár,
Stockholm)

gyakorlatot. Különösen fontos volt a hóhér közegészségügyi tevékenysége járványok idején, mert az orvosok, sebészek és borbélyok a lakosság nagyobb részéhez hasonlóan, ha mód volt rá, elmenekültek. Egy ilyen eset okán született az a helytartótanácsi rendelet is, amelyben Fray József Gáspár nagyszombati hóhért jutalmazta polgárjoggal és doktori oklevéllel (lásd: Források) egy súlyos járvány idején tanúsított derekas helyállásáért: „Nevezett 28 éve működik a városban, s azóta sok embert gyógyított meg súlyos betegségek, sebektől, törésektől, és a most dúló pestisjárvány idején is bizonyosságát adta orvosi ismereteinek. Az oklevéllel őt, mindkét nembeli utódait és örököseit kiveszi korábbi állapotukból, s a többi tisztességes emberek sorába emelik”.

Kannibál kúra

Az ókortól kezdve ismert volt az a gyakorlat, hogy az orvosok különböző betegségekre (például fejfájásra, izomgörcsre vagy gyomorfekélyre) emberi hús, csont és vér fogyasztását írták elő. A „hulla orvosság” évszázadokig elterjedt gyakorlatnak számított. A rómaiak azt hitték, hogy az elesett gladiátorok vére gyógyítja az epilepsziát, a 12. századi patikusok pedig pult alól árulták az Egyiptomból elrabolt múmiák porát. Ritka, de kedvelt szertartás volt egy-egy múmia közön-

Múmiapor,
patikai
kiszerezésben

ség előtti „kicsomagolása” és különböző szerveinek begyűjtése orvosság céljára. Később, a 17. századi Angliában II. Károly „Királyi Cseppeket” kortyolgatott, azaz egy „roboráló” italt, amit porrá zúzott emberi koponyából és alkoholból készítettek. Ezek a kannibál gyógyszerek

Paul Philippoteaux
(1846–1923)
Egy múmia
kicsomagolása
című festménye

állítólag mágikus tulajdonságokkal bírtak. Azt gondolták például, hogy egy halott maradványainak elfogyasztásával a halott lelkének egy részét is magunkhoz vehetjük, ami életerőt és jó közérzetet biztosít. A felírt „orvosság”, azaz testrészt gyakran megfelelt a betegség helyének: így fejfájásra koponyát, izomfájdalmakra húst írtak fel. Azonban nem mindig lehetett könnyen hozzájutni ezekhez a gyógyszerekhez, ezért a betegek gyakran vonszolták ki magukat a kivégzésekre abban a reményben, hogy kapnak egy pohárkával a kivégzett véreből.

Trepanáció (koponyalékelés)

Az emberiség által ismert legősibb sebészeti beavatkozás. Trepanált koponyákat már az i. e. 10 000 körüli korból is találtak az ásatások folyamán. Egy franciaországi temetkezési helyen, i. e. 6500-ból 120 őskori koponya közül negyvenen találtak koponyalékelés által ütött lyukakat, amiknek többségén a gyógyulás jeleit is ki lehetett mutatni. Németországban 6-8. századi sírokból került elő nyolc, kilyuggatott koponyájú tetem, akik közül a vizsgálatok szerint hét a műtét után még évekig tovább élhetett.

Középkori trepanáció

A koponyalékelést a kora kőkortól szinte valamennyi természeti nép rendkívüli ügyességgel művelte. A műtét nagyrészt koponyasérülések miatt történhetett, de feltételezhetően egyéb indikációja is volt a műveletnek. A törzsi varázslók a gonosz szellemtől való megszabadítást remélték a koponya megnyitásától, következképp olyan esetekben, amikor a baj okát „a fejben” vélték. A közösség különösen viselkedő, idegrendszeri problémákkal küzdő tagjait vetették alá koponyalékelésnek, hogy a lyukon „távozhasson a gonosz szellem”. Továbbgondolva: fogalmuk lehetett egyes állapotok, betegségek „szellemi” eredetéről, és arról, hogy ez a „szellem” az agyban található.

Feltételezik, hogy a trepanáció többnyire epilepszia, migrén, agyvérzés és egyéb fejfájások miatt történhetett. A lékelést kezdetben kőkésekkel végezték, főleg a szilánkos, nyílt koponyasérüléseknél. A defektust általában fedték, a páciens anyagi helyzetétől függően arany vagy ezüstlemezzel, a szegényebbeknél kagylóhéjjal vagy kókuszdió héjával. A kioperált csontdarabot amulettként hordták. A leleteken talált gyógyult sebszélek alapján valószínű, hogy a művelet kevésbé volt halálos, és nagy tisztelettel adózhatunk a korabeli „sebészek” ügyességének.

A gyógyító koponyalékelés a középkorban sem volt ritka, a fejfájás, migrén ellen alkalmazták. A gyógy mód magyarázata szerint – Galenusz tanait követve – a káros és megbomlott egyensúlyú folyadékok okozta agyi túlnyomástól kell megszabadítani a beteget a koponyalékeléssel. A középkortól bukkan fel az „agykő” motívum is, nevezetesen az, hogy az elmebetegség, gyengeelméjűség, a „devianciák” oka az agyban képződő kő, a „bolondok köve”. A kő sikeres kioperálásával megszüntethető lenne a betegség. Az agykő operáció legnevezetesebb megörökítése Hieronymus Boschtól származik: A kőoperáció című – ismert A kőmetszés vagy A balgaság gyógyítása címen is – képének ez a tárgya.

A kép egyébként adáz vita tárgya a művészettörténészek között, százféle elképzelés van forgalomban a mű szimbolikájáról. A legmeghökentőbb, hogy a kép címében a „kő” fogalom szerepel, míg az operáló egy tulipánt emel ki a páciens fejéből. „Bosch groteszkbe hajló satirikus ábrázolásmódjának allegóriája (...) a korabeli nézőközönséghez szól: a 'tulipán' szó

a 16. századi holland nyelvben az értelmi fogyatékos, a bolondság gúnyos megnevezésére is szolgált.” Tény, hogy sehol nincsenek tárgyi bizonyítékok kioperált kövekről, és a korabeli orvostudományi dokumentumok sem tesznek említést az efféle módszerekről. Lehet, hogy a csaló sarlatánok trükkje volt a köeltávolítás, és Bosch képe is ezt a mítoszt erősíti.

Az „agyafúrt” magyarok

A Kárpát-medence teljes területéről, az összes régészeti időszakból sem került elő annyi trepanált koponya, mint a magyar honfoglalók temetőiből. A 10. században a felnőtt férfiak és nők koponyamaradványain 12-13 százalékos gyakorisággal figyelhető meg az agylékelés nyoma. Létezett egy különleges lékelési technika, a jelképes trepanáció. Ennél a trepanáció nem hatol át a koponyacsont belső rétegén, vagyis nem nyitja meg a koponyaüregget, a koponyacsont három rétege (kompakt – diploe – kompakt) közül csak a felső kompakt és a diploe rétegre terjed, egy ujjbegynyi kaparást jelentett a csonton a fej legmagasabb pontján.

A szakirodalomból 200-nál is több jelképes trepanációs koponya ismert, és ezek több mint háromnegyed részét a Kárpát-medence területéről írták le. A többi esetet pedig a Volga folyó környékéről, a Kaukázusból, az észak-pontuszi régióból és Bulgária területéről ismerjük. Tehát a jelképes trepanáció gyakorlása kizárólagosan a honfoglaló magyarokhoz köthető. A jelképes trepanáció indikációja és célja valószínűleg ugyanaz volt, mint a sebészi trepanációé, bár erről szóló adatok nincsenek. (Frivol megjegyzésem: az ősmagyarok gyógyítási technikájában is jelen volt az akkori (?) magyarságra jellemző mértékletesség, a látszatzmegoldás keresése és a rafináltság: lékelünk, de nem visszük túlzásba. Agyafúrtak voltak).

Transplantatio morborum (betegségátvitel)

A módszer elvi alapja az, hogy a betegség olyan állapot, amelynek oka a testből kiűzhető, tárgyra, állatokra, de legkiváltképp más emberekre „küldhető át”, s ezáltal a beteg meggyógyul. Az átvitel kezdetben többnyire áldozati szertartások keretében történt, aminek során a

közösség egy e célból kijelölt személyre vagy az őt helyettesítő állatra, tárgyra ruházza bűneit, betegségeit, majd a „bűnbakot” elpusztítja, így gyógyítva, tisztítva meg önmagát.

Hieronymus Bosch (1450–1516)
A balgaság gyógyítása című festménye

A bűnbak kifejezés magában hordja a hiedelmet, hogy a betegséget valamilyen bűn elkövetése is okozhatja. (Az elképzelés a mai napig fennmaradt, napjainkban is nem ritkán sóhajtának fel betegek: mi rosszat tettem, hogy ilyen büntetést érdemlek?). A betegség átvitele történhetett közvetlen kontaktus útján, illetve közvetítő eszközzel, bizonyos rítus keretében.

Az ókori irodalomban számos nyomát találjuk a betegségátvitelnek. Marcellus Empiricus

Jelképes trepanáció

Thomas Bartholinus
(1616–1680)

(IV. század) a következőket írja: *„Kaparjuk meg egy kavicsal a szemölcsünket, majd a követ borostyánlevélbe göngyölve hajtsuk el: aki fölveszi a göngyölegünket, arra száll át a szemölcs”*. Ugyanezt megtehetjük szerinte a náthánkkal is, ilyenkor elég egy papiruszra tüszenteni, és a papiruszt levélalakba hajtva az utcán eldobni.

A betegségávitel virágkora a 17. században volt, amikor az új okkultizmusnak köszönhetően – elsősorban német földön – komoly tudományos vita alakult ki e terápiáról. A gyógyzóban hívők közt neves tudósok is akadtak. A kérdéssel önálló tanulmányokat kiadó orvos-polihistor, Thomas Bartholinus írta: *„A betegségávitel megdöbentő gyógyzó, (...) sokan babonaságnak tekintik, magam azonban – bár valóban természetes gyógyszerek alkalmazása nélkül és babonás igék, jelek vagy cselekmények közepett kerül rá sor – minthogy a hiányos emberi értelem nem mindig talál mindenre magyarázatot, mégsem merném egyértelműen elvetni, hiszen annyian bizonyították már tapasztalat alapján, hogy létezik ilyesmi”*. (Nem tudom, hogy az érvelés hogyan állná meg a helyét a bizonyítékokon alapuló orvoslás korában, de nagyon hasonlít korunk alternatív gyógyászatának érvrendszerére.)

Nemcsak élő, hanem holt ember is átveheti a kórságot. Robert Fludd írta le annak az előkelő hölgynek az esetét, akinek daganata egy akasztott ember kezének érintésétől múlt el. Az állatok is gyakran voltak elszennvedői a betegségávitelnek, az említett Robert Fluddtól tudjuk, hogy egy barátja a vele alvó kutyájára ruházta át a köszvényét, amitől kezdve az illető panaszmentes maradt, míg a szegény kutyát időről időre köszvényes rohamok gyötörték.

A 18. század végére a tudományos irodalomból teljesen el is tűnt a téma, csupán úgynevezett varázskönyvekben, háztartási tanácsadóknak bukkantak elő betegségáviteli receptek. A népi gyógyászatban azonban igen sokáig eleven maradt a hiedelem. A magyar folklórban se szeri, se száma a betegségávitelre szolgáló ráolvasásoknak. A szárazbetegségben (tbc) szenvedő beteg – szól a recept – kilenc napig járjon ki egy bodzafához. A fát megrázva háromszor mondja: *„Neked ajánlom a betegségem, te száradj ki, ne én”*. De a *„Fecskét látok, szeplőt hányok”* mondóka emlegetése is hatásos, mert az első fecske elviszi a szeplőt a lány arcáról. Ha nem, akkor a fecskében volt a hiba.

Adataim nagy részét Magyar László András informatív és szellemes cikkéből (lásd: Források) vettem, amit a szerző azzal zár, hogy *„(...) a betegségávitelt nem igazolta a tudomány. Ám az is lehet, hogy csupán a fejlődés kezdetén állunk, hiszen a betegségek ávittele egészen jól megy már, csak a megszüntetésükkel akadnak gondok”*. ■

Források

1. A Wikipedia, a Webdoki és a házipatika.hu megfelelő írásai
2. Kemény János: Önéletírása. Magyar Elektronikus Könyvtár <http://mek.oszk.hu/06100/06166/html/kemeny0010001.html>
3. Fray József Gáspár doktori oklevelével kapcsolatos dokumentum: PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYE jegyzőkönyvei - 5983 <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/PMLJegyzokonyvek/31269/?list=eyJxdWVyeSI6ICljTFRfX1BNTCJ9>
4. Magyar László András: A betegségávitel – transplantatio morborum. http://www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/2.15/magyar_betsegatvitel.pdf
5. Berner Zsolt cikke az ősmagyarok koponyalékelési szokásairól: http://medicalonline.hu/cikk/agyafurt_magyarok (a cikkhez mellékelte fénykép mindenestre erősen megkérdőjelezi a terápia nagyszerűségét...)